

Doctor Thomas (Prelokar) de Cilia.

(Ob štiristoletnici njegove smrti sestavil Matija Ljubša.)

Tomaž Prelokar se je rodil okoli l. 1421. v Celju, ali vsaj v njega obližju, kar vidimo iz tega, da se sam vedno imenuje „Thomas de Cilia“. Njegovo družbinsko ime so pisali stari kronisti različno. Tako nahajamo oblike: Perloverus, Perloverius (1574); Ferlovver (1582); Perlower (1627); Ferlower (1763); Prelokar (1777); Berlover (1788); Berlower (1813); in to zadnjo obliko rabijo navadno na Nemškem, iz katere so v novejšem času napravili celó „Bärlower“ (Geschichtsfreund XXXIII., Einsiedeln 1878), I. Bergmann (1842) in I. G. Seidl (1853) imata za pravilno obliko „Ferlower“ toliko kakor „Fernelauerer“ in sta s pomočjo celjskega profesorja Pipana izumila slovensko obliko „Prekokar“. To obliko so potem večkrat rabili slovenski in nemški pisatelji, med tem, ko je P. pl. Radics (1879) izumil obliko „Berlogar“. Iz različnih razlogov pa se nam dozdeva, da je pristna oblika „Prelokar“, katero piše Schier l. 1777. in za katero se poteguje tudi Trstenjak v „Kresu“ IV., 631 (ali še bolje „Prilokar“ iz „pri“ in „loka“).

Iz Tomaževe mladosti nam ni nič znano. Ni znano, kje je študiral, tudi ne, kje in kdaj je bil posvečen v mašnika. Na Dunaj je prišel bržčas po priporočilu takratnega župnika v Laškem Frid. Aprecherja, svetovalca zadnjega celjskega grofa in pozneje namestnika cesarja Friderika III. (IV.) v Celju.

Na Dunaju je bil Tomaž cesarjeviča Maksimilijana učitelj iz latinščine, po nekaterih od l. 1466., pa gotoveje od l. 1468. ali 1469. naprej, in sicer s takim uspehom, da je Maksimilijan, akoravno v prvih časih jako slab v učenju, slovel za najboljšega latinca svojega časa. Na Dunaju se še hrani knjiga, katera ima na prvi strani napis: „Doctor Thomas de Cilia Maximiliano duci Austrie huius libri vsum dedit. 1471.“ in malo pozneje od iste roke pisani rek: „Quid prodest foris esse gloriosum, si domi male vivitur.“

Nekateri književniki trdijo celó, da je bil Tomaž Maksimilijanu tudi učitelj iz slovensčine. Verjetno je to, ker razven drugih jezikov je znal Maksimilijan tudi slovenski, kakor se je govorilo okoli Celja in v slovenski mejini. Tej misli tudi ne nasprotuje ona pravljica o „Weisskunig“-u, da se je mladi „Weisskunig“ slovenski in češki učil od nekega kmeta, ker Weisskunig je — roman.

Ali nobenega dokaza še nimamo doslej za trditev Kleinmayrjevo in Glaserjevo, da je Tomaž

za svojega gojenca spisal tudi slovnico in slovarček slovenskega jezika. Dr. Simonič in J. Šuman sta si že veliko prizadevala, da bi našla ti dve knjigi, ali doslej se jima še to ni posrečilo. Ako pa se ta trditev z dokazi vendar le spriča, tedaj je Tomaž naš prvi slovniciar.

Tomaž je bil doctor utriusque juris, ali kdaj je to postal, ne more se dognati. Locher (Speculum acad. Viennensis . . . l. 1773. pars II. manusc.) našteva med promoventi juris l. 1474. tudi „Thomas de Cilia, praepositus Viennensis et episcopus constantiensis“; ali Tomaž se je že l. 1471. sam podpisal: „Doctor Thomas de Cilia“. Ker se vedno samo doct. juris nazivlje, postal je morda že kje drugod poprej doktor in se je l. 1474. le dal nostrificirati na Dunaju.

Tomaž je bil veleučan mož, zraven pa tudi izvrsten govornik. Ko je cesar Friderik spoznal njegove zmožnosti, vzel ga je za svojega tajnega svetovalca, protonotarja in dvornega pridigarja. V tej službi je bil večkrat cesarski poslanec in pooblaščenec, tako l. 1473. do kralja Matije Korvina; v zimi l. 1475. v Rim kot prositelj za razne milosti cesarski hiši; l. 1476. v neki denarni obravnavi do dunajskih mestnih očetov, leta 1478. na Ogersko, da bi pozvedel kraljeve nakane. L. 1485. ga je poslal Friderik ob kanonizaciji Babenberžana Leopolda IV. celó v Rim in sicer zato, ker je od njegove govorniške zmožnosti v tej reči pričakoval največ uspeha. Leopold je bil svetnikom prištet dné 6. prosinca l. 1485.

Med cesarskimi prisedniki in kameralnimi sodniki nahajamo večkrat tudi našega Tomaža. Tako dné 14. vel. travna l. 1474; 9. mal. srp. l. 1476.; dné 12. listop. i. l.; l. 1477.

Cesarski protonotarius je bil Tomaž bržčas do l. 1491. Med tem pa ga je poplačal cesar Friderik za njegove zasluge s tem, da ga je napravil menda začetkom l. 1474. stolnim proštom v Kostnici (Constanza).

Iz Tomaževega delovanja v dóbi njegove prepoziturne nam je znano to, da je tamošnja prošnja iz nova sezidal in njene prihodke jako pomnožil. Prošt v Kostnici je ostal tudi pozneje; še celó kot tamošnji škof. Ko je l. 1480. postal stolni prošt pri novoustanovljeni dunajski škofiji, hoteli so nekateri Tomažu kostniško prošnjo odvzeti; ali po prizadevanju cesarjevem je papež Sikst IV. odločil, da naj tudi z naprej ona prošnja z vsemi svojimi dohodki ostane Tomažu.

Na Dunaju je bil že delj časa kolegijatni kapitul. Dne 18. prosinca l. 1465. je ustanovil papež Pavel II. dunajsko škofijo; zaradi raznih zadržkov se je ustanovitev zvršila šele l. 1480. Dne 17. kimovca istega leta se je slavnostno razglasilo ustanovno pismo pri sv. Štefanu, ob enem tudi imenovanje prvega škofa in prvega prošta, drugi kanoniki iz kolegijatnega kapitula so tudi v katedralnem kapitolu obdržali svoja prejšnja mesta. Prvim proštom je bil imenovan „Thomas de Cilia“ in je ob enem dobil vse druge časti, katere so bile s tem mestom združene; le mesto kancelarja je dobil še po odhodu prejšnjega, Janeza, bivšega nadškofa ostrogonskega, ko je ta l. 1482. postal upravitelj solnograške nadškofije. Sicer si je takrat upravitelj škofije dunajske Bernard de Rohr, prisvajal kancelarstvo, a cesar je odločil, da se le Tomažu in potem njegovim naslednikom sme priznati čast vseučiliškega kancelarja.

Ker je bil Tomaž vseučiliški kancelar, hočejo nekateri sklepati, da je bil tudi vseučiliški profesor; ali to se ne dá dokazati, ker v starih vseučiliških zapisnikih profesorjev ga ni nikjer zaslediti. Zraven pa moramo pomisliti, da je bilo mesto kancelarja s proštijo združeno, kakor je bilo v obče takrat vseučilišče ozko spojeno s cerkvijo — in sicer ne ravno v svojo škodo.

Kot dunajski prošť je bil Tomaž l. 1482. papežev pooblaščenec v prepiru pasavskega škofa Friderika Maurkircherja z njegovini kanoniki.

Ker je Tomaž kot kostniški prošť že pokazal, kako varčno zna ravnati s svojim imetjem, ni čuda, da so kostniški kanoniki po smrti svojega škofa Otona Sonnenberškega (um. 12. sušca leta 1491.) takoj pri volitvi naslednika mislili na svojega prošť, našega Tomaža. Kostniška škofija je bila pred takozvano „reformacijo“ največja nemška škofija, ki je l. 1435. imela 350 samostanov, 1760 župnij in 17060 duhovnikov; še ob koncu XVIII. stoletja je štela 900.000 duš, med temi 9000 duhovnikov, redovnikov in redovnic. Škof je bil državni knez, njegova kneževina je merila 22 štir. milj s 50.000 prebivalci. Kneževino je izgubil škof l. 1802., škofija sama se je opustila l. 1821. in se razdelila med več drugih škofij.

V XV. veku je bila kostniška škofija jako zadolžena. Miklavž Risenburški je v štirih letih s potratnostjo napravil 24.000 gld. dolga. Od l. 1474—1481. je prepir med Otonom Sonnenburškim in njegovim tekmečem Ludovikom Freyberškim prouzročil 60.000 gl. novih dolgov.

Ko so torej dne 30. sušca 1491 l. kostniški kanoniki volili svojega prošť „Thomas de Cilia“ Otonovim naslednikom, ni čudno, da je prosil

ta za štiri tedne in tri dni v premislek. Pa že črez teden dnij je prevzel težko breme. Res težko breme, ker upiralo se mu je prosto mesto Kostnica, upirali so se mu tudi — posebno švicarski — duhovniki. Mesto Kostnica je uživalo že črez sto let neki za škofijski žep jako škodljiv beneficij. Pri zadnji volitvi pa so kanoniki sklenili, da novi škof te „verschreibung“-e, kakor so Kostničanje nazivali oni beneficij, ne sme več potrditi. Ali po štirinajstmesečnem prepiru je moral Tomaž odnehati, ker ga Kostničanje drugače niso pustili v mesto. Potem (3. rožnika leta 1492.) pa so ga seveda sijajno sprejeli.

Tomaž je hotel zadolženo škofijo poboljšati in je zato, kakor že tudi njegovi predniki, zahteval posebni davek, „subsidiium charitativum“, zaradi katerega je l. 1491., ko je bil v Rimu, od papeža dobil posebno dovoljenje. Subsidiium charitativum je bil poseben davek jedenkrat za vselej (jednemu škofu) vsak 5. ali 10. „Pfennig“ (zato tudi „decimus“ imenovan). Toda duhovniki, posebno švicarski, so se Tomažu uprli in sicer tako, da je tudi proti njim l. 1493. (in 1494.) moral odjenjati in se zadovoljiti z vsakim 20. pfenigom.

Tomaž je bil oster gledé na duhovno življenje in vedenje. Za posamezne škofijske shode (Diöcesansynoden) je določil natanko, v kaki obleki morajo priti prelatje in drugi duhovniki, tudi obrede posameznih cerkvenih slavnostij je določno naznanjal; prestopnike cerkvenih postav je kaznoval brez prizanašanja.

Kakor Gerbert (Historia Nigrae Silvae) trdi, je Tomaž dal l. 1495. tiskati brevir za kostniško škofijo.

Tomaž je bil škof samo pet let. Umrl je dne 25. mal. travna l. 1496. okoli 75 let star in sicer naglo med službo božjo. Pokopan je v kostniški stolni cerkvi.

Akotudi se mu je povsodi nasprotovalo, posebno, ker ni bil domačin („er war ein unfreundlicher, ausländischer Mann“, pravi kostniški kronist Schulthaiss [1574]¹⁾), je vendar vse dolgove poplačal in še zraven 30.000 gl. zapustil v denarjih. Zato pa celó njegovi nasprotniki pripoznavajo, da je bil skromen in zadovoljen s celó malo postrežbo; nekemu se je zdel še prevarčen.

Tukaj je kratek (pa doslej vendar najobširnejši) življenjepis odličnega Slovenca, kateri je po svojih izrednih zmožnostih dosegel čast, da je umrl kot nemški knez. Tomaž se je izkazal povsodi zmožnega za svoje mesto in svoj posel. Bil je izvrsten odgojitelj mladega Maksi-

¹⁾ Doslovno: „was ain ungefründter ussländischer man, was ob 70 jaren alt (1491). Er was aber fast (= fest) gelert und vernünftig...“

milijana; bil je spreten tajnik cesarja Friderika; cesar in papež sta ga čislala; in ako kot škof ni dosegel pri duhovnikih dovoljnih uspehov, kriv ni bil on, ampak jako neugodni časi. In

če se tudi ne dá dognati, da je Tomaž naš prvi slovničar, vendar smemo Slovenci nanj biti ponosni. Zatorej ob štiristoletnici njegove smrti slava njegovemu spominu!

Kočevje.

(Spisal Viktor Steska.)

(Konec.)

Kočevci so večinoma krošnjari. Polje obdelujejo ženske, moški le tedaj, kadar se na pomlad domov povrnejo. Kmetijstvo iz teh vzrokov ni razvito, in tudi živinoreja ne uspeva. Mnogo sveta je še neobdelanega, pokriva ga grmičevje in slaba trava. Ako bodo hoteli ta svet izpremeniti v plodno polje, stalo bo seveda mnogo truda; svet je namreč kraški, skalovit in malokje raven. Kozolci so bili Kočevcem neznani. Najnovejši čas so se pa vendar tu in tam udomačili, dasi so še vedno redki.

Gore so apnenčaste, doline pokrite z izborno glino, ki ima mnogo aluminija v sebi. Pri Kočevju je pod ilovico premog, ki donaša podjetnikom (trboveljski družbi) lep dobiček. Grušča blizu mesta ni, zato je zidanje jako drago.

Kočevci so pričeli krošnjariti že v zgodnji dobi, kar ni čudno, saj jih doma slabo polje ni moglo rediti. 23. vinotoka l. 1492. je cesar Friderik III. v Lincu dovolil, da smejo tržiti z živino, s platnom in z drugimi izdelki po Hrvaškem in drugih pokrajinah, da si opomorejo, ker so jim Turki prizadevali mnogo škode. Od tega časa so Kočevci trgovci z dušo in telesom,

ne sicer toliko doma kakor v ptujini n. pr. na Dunaju, v Trstu, v Pragi, v Pešti, v Varšavi, kjer imajo velike trgovske hiše. Krošnjari gredo

proti jeseni iz doma, in se navadno na pomlad vračajo. Nekateri pa tudi po več let izostanejo in le denar domov pošiljajo. Nove postave krošnjarstvu niso ugodne, ampak je zelo zatirajo. Zato krošnjarstvo peša, in ž njim tudi imovitost Kočevcev. Mnogo ponosnih hiš spominja na prejšnje lepe čase. Mnogo se jih seli v Ameriko, kjer se jim večinoma dobro godi.

Obrtnikov ni mnogo, ker ni tekočih vod. V prejšnji dobi so

se bili združili v zadruge. Znana je črevljarska zadruga, za katero je odredil l. 1689. Ferdinand, grof Turjaški, da se morajo vsi usnjarji in črevljari podvreči pregledovanju, kolikorkrat bi bilo potrebno. Noben usnjar ali črevljar, bodisi v mestu ali zunaj mesta, ne sme svojega obrta opravljati, niti pomagata vsprejeti, niti vajenca oprostiti, ako se ni vpisal v bratovščino. Kdor bi se pregrešil, plača 50 cekinov v zlatu dvorni blagajni. Zadruga mora vsak slučaj naznaniti dvoru.

Kočevska zadruga črevljarjev in usnjarjev se je pa kmalu združila z žužemberško in top-

Kočevski grb. (Risal G. Porenta.)